

Recensies

Lotte Jensen, 'Bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt'. *Vrouwentijdschriften en journalistes in Nederland in de achttiende en negentiende eeuw*. Hilversum: Verloren 2001. 304 pp. ISBN 90 6550 6659. € 22,50

→ ELLEN KROL

In een dialoog tussen moeder en dochter beargumenteert de moeder waarom de naam Pénélope in 1821 gekozen is voor een nieuw tijdschrift dat 'bij uitsluiting voor de vrouwelijke sekse geschikt' is. De mythologische echtgenote van Odysseus staat immers voor de ideale huisvrouw, echtgenote en moeder, die bovendien heel goed als patrones van een handwerkijdschrift dienst kan doen. Vanuit het perspectief van de pioniers onder de suffragettes van 1870 is deze dialoog niet bepaald grensverleggend te noemen, maar het zou ook heilloos zijn teksten uit het begin van de negentiende eeuw te bezien met de blik van het eind van de eeuw. Even heilloos was de heersende canon van de literatuuropvattingen van de Tachtigers, die geen plaats liet in de

literatuurgeschiedenis voor vroeg-negentiende-eeuwse auteurs als Anna Barbara van Meerten-Schilperoort, de redacteur van *Pénélope*.

Een en ander kan worden opge maakt uit het boek van Lotte Jensen, die haar Amsterdamse dissertatie wijdde aan vrouwentijdschriften en journalistes in de achttiende en negentiende eeuw. Niet toevallig vormt het tijdschrift *Pénélope* van 1821 tot 1835 het kernstuk van Jenssens dissertatie. Zij volgt de speciaal voor vrouwen bestemde tijdschriften vanaf de eerste Nederlandse voorbeelden uit de jaren '80 van de achttiende eeuw gedurende ongeveer honderd jaar tot het moment van oprichting van emancipatoire bladen rond 1870. De gangbare opinie dat de bladen uit de tijd van de suffragettes het radicaal over een andere boeg gooiden in onderwerpskeuze, toonzetting en doelstelling dan hun voorgangers, komt volgens Jensen voort uit onbekendheid met de voorgeschiedenis, waarin al een eeuw lang nationaal en internationaal een traditie van beïnvloeding van de vrouwelijke lezer door vrouwentijdschriften gegroeid was.

De centrale vraagstelling van dit proefschrift richt zich op de betekenis van de vrouwentijdschriften voor het vrouwelijk schrijverschap en het ontstaan van het vrouwelijk activisme. Het vrouwelijk schrijverschap probeert Jensen via netwerken gestalte te geven, maar ze doet dat in zo rekkelijke zin, dat de concrete contacten meer dan eens schuil gaan achter de 'virtuele' contacten, namelijk de namen die auteurs zelf als referenties opvoeren. Toch levert deze inventarisatie van referenties wel interessante verbanden op, zoals wanneer opvoedkundige invloeden in kaart gebracht worden met behulp van zowel vermelding, als (heel verrassend) door het veelzeggend weglaten van namen. Zo signaleert Jensen het ontbreken van de namen van Wolff en Deken in openingsaflevering van *Pénélope* (1821), waarmee ze inderdaad de vinger legt op een voor het politieke klimaat veelzeggend detail.

Jensen vat de sociale activiteiten van vrouwen in die tijd op als voorgeschiedenis van de vrouwenemancipatie. Zodoende ontstaat er ruimte om al die vroege vormen van 'vrouwelijk activisme' op sociaal en religieus gebied vanaf 1780 bij latere vormen van de vrouwenbeweging te betrekken.

Het onderzoek van Jensen maakt deel uit van het landelijk onderzoeks-

project 'Schrijfsters en hun publieken 1700-1880', waarin met name de internationale context van vrouwelijke auteurs centraal staat. Een rode draad in Jensens boek vormt dan ook het betoog, dat Nederlandse schrijfsters in internationaal perspectief uitstijgen boven hun geïsoleerde nationale positie.

In het eerste hoofdstuk bespreekt zij de 'late opmars' (in vergelijking met omringende landen) van oorspronkelijk Nederlandse vrouwentijdschriften in de achttiende eeuw. Deze pas in de jaren tachtig van die eeuw opkomende tijdschriften roerden nog nauwelijks politieke zaken aan, maar waren wel van maatschappelijk belang, omdat ze zich ten doel stelden een specifiek vrouwelijke lees- en schrijfgemeenschap te creëren. Het tweede hoofdstuk, over Nederlandse journalistes in de achttiende eeuw, levert het interessante gegeven op van maar liefst achttien Nederlandse journalistes, die politiek geëngageerde teksten schreven van 1795 tot 1798, terwijl er acht een eigen tijdschrift redigeerden. Tussen 1804 en 1820 is de markt zo goed als ingezakt, waarna bovengenoemde redactrice van *Pénélope*, A.B. van Meerten-Schilperoort opkomt, aan wie Jensen haar derde hoofdstuk wijdt. Barbara van Meerten heeft van 1821 tot 1835 ongeveer de

alleenheerschappij met haar op de ontwikkeling van handvaardigheid, 'beschaving van geest' en liefdadigheid gerichte vrouwentijdschrift, dat een uitdrukking is van de heersende Nuts-ideologie. Instructieve passages wijdt Jensen aan de inhoud, het vrouwbeeld, het lezerspubliek en het netwerk van vrouwelijke auteurs rond *Pénélope*, maar over het hoe en waarom van het algehele gebrek aan concurrentie voor dit ene vrouwentijdschrift in de hoogtijdagen der huiselijkheids-ideologie komt de lezer naar mijn smaak te weinig te weten.

Beeldvorming van vrouwen in de samenleving en de ideaaltypische uitbeelding van vrouwelijkheid staan centraal bij de bespreking van de tijdschriften na 1830, wanneer er een forse uitbreiding van het aantal vrouwen-tijdschriften optreedt. In het vierde hoofdstuk, lopend tot 1869, bespreekt zij vier representanten van nieuwe tijdschriften, waaronder *Euphrosyne*, dat zich ten tijde van de Belgische opstand op het hot item van de nationale mode voor mannen en vrouwen richtte, een prachtig project dat strandde op praktische bezwaren als kostbaarheid en uitvoerbaarheid, en verzandde in discussies over nationale en provinciale kledinglijnen. Belangrijk is ook het godsdienstige vrouwentijdschrift *Maria en Martha*, dat door een anonieme

mannelijke redacteur geleid werd, en een sterk sociaal-maatschappelijke invalshoek had.

Wanneer we in het vijfde hoofdstuk in het meer bekende vaarwater van de strijd voor erkenning van vrouwenwerk en kiesrecht komen, blijkt hoe verhelderend de historische en (in mindere mate) de internationale inbedding van de vorige hoofdstukken gewerkt heeft voor een goed begrip van continuïteit en vernieuwing van deze groep tijdschriften. Overtuigend laat Jensen ook zien dat er van serieuze receptie van het werk van de feministe Betsy Perk geen sprake geweest is, en dat onderlinge vetes tussen de tijdschriften *Ons Streven* en *Onze Roeping* nogal eens aangegrepen werden om de redactrices te hekelen en de vrouwen-emancipatie te kleineren.

Alhoewel men van een onderzoek met een aanzienlijke boek- (of beter tijdschrift-)historische component, waarin een grote hoeveelheid grondwerk naar vrouwentijdschriften verricht wordt, niet een meer dan globale inbedding in de moraalfilosofische geschriften over vrouwen verwachten mag, dringt zich toch de gedachte op dat hier veel vragen blijven liggen. Waarom is bijvoorbeeld de ontwikkeling van het denken in *Pénélope* (1821-35) via *Euphrosyne* (1832) naar *Maria en Martha* (1844-1856) niet expli-

ciet onderwerp van een diepgaande vergelijkende analyse met behulp van sociaal-ethische en godsdiensthistorische achtergrondliteratuur, aangezien hier toch een mentaliteitsverandering in het denken over de vrouw te onderkennen is? Hetzelfde geldt voor de paragraafjes, per tijdschrift gewijd aan de receptie, die weer inbedding in poëtische ontwikkelingen missen. Zo is het ook jammer en onnodig dat het genderperspectief in dit proefschrift zich niet overal even probleemloos verbindt met de historische benadering van het onderwerp. Op tal van gebieden en bij tal van journalistes signaleert Jensen tweeslachtigheid tussen huiselijk en openbaar leven, dan wel tussen repressie en bevrijding, terwijl er voor de tijdgenoot geen tegenstelling bestond. Op die punten is nuancering, dan wel vervolgonderzoek gewenst.

Uit de slotbeschouwing blijkt een gezonde nieuwsgierigheid naar

thema's die nog onderbelicht bleven in dit onderzoek, zoals de vraag in hoeverre de bestaande pers zich over vrouwenemancipatie en vrouwelijk schrijverschap uitsprak, en welk aandeel vrouwen in de algemene pers hadden. Daartoe kunnen de lijsten, waarmee het boek besluit, goed dienst doen, te weten een lijst van Nederlandse vrouwentijdschriften tot en met 1870, een lijst van tijdschriften door vrouwen in Nederland tot en met 1870, en een lijst van overige, gebruikte tijdschriften. Lotte Jensen ontgint een nieuw terrein in haar boek, dat duidelijk in een behoefte voorziet voor iedereen die zich bezighoudt met tijdschriftgeschiedenis en/of vrouwengeschiedenis.

·> ELLEN KROL is universitair hoofddocent Nederlandse letterkunde aan de Karelsuniversiteit te Praag en docent Nederlandse letterkunde aan de Hogeschool Rotterdam.